

Audit meet veilige en zorgzame leeromgeving

Amsterdamse scholen monitoren en verbeteren kwaliteit schoolklimaat

13 december 2013

Daan Wienke, Anneke Slot, Pieter Paul Bakker

Een school moet veilig en zorgzaam zijn, zodat leerlingen zich kunnen richten op hun onderwijsprestaties, maar zich ook sociaal-emotioneel kunnen ontwikkelen. Een aantal scholen voor voortgezet onderwijs in Amsterdam heeft een externe audit ingezet om na te gaan hoe hun beleid voor een veilige en zorgzame leeromgeving uitwerkt in de praktijk. De audit bleek een effectieve manier te zijn om de kwaliteit van het schoolklimaat te meten, en om de schoolleiding houvast te geven bij het verbeteren ervan.

Een veilige en zorgzame leeromgeving ontstaat door een goed pedagogisch schoolklimaat: het totaal aan beleidsmatig vastgestelde en in de praktijk toegepaste omgevingsfactoren die bijdragen aan een veilige en zorgzame leeromgeving (Alkema en anderen, 2006; Osher en anderen, 2006). De concretisering van een pedagogisch schoolklimaat vindt allereerst plaats via een goed ontwerp van de onderwijsstructuur, bestaande uit het beleid en de beschikbare methoden, en een zorgvuldige invoering daarvan (Gregory en anderen, 2007). Vervolgens is het de docent die het pedagogisch schoolklimaat waarmaakt en de leerlingen weet te boeien en te binden. Dat doet hij door zijn pedagogisch-didactisch handelen, bijvoorbeeld door een aansprekende instructie te geven bij de lesstof en orde te houden, door klassenmanagement en aandacht voor de basisbehoeften van leerlingen. Zo kunnen personeel en leerlingen op school zich ongestoord richten op de onderwijsprestaties. Daarnaast draagt een goed pedagogisch schoolklimaat bij aan een optimale sociaal-emotionele en gedragsontwikkeling van de leerlingen.

Opbrengsten pedagogisch schoolklimaat

Investeren in sociale veiligheid en goede leerlingenzorg loont, blijkt uit onderzoek (Griffiths en Weatherill, 2006; Osher en anderen, 2006). Aangetoond is dat de investering leidt tot:

- meer effectieve lestijd;
- betere onderwijsprestaties;
- minder uitval van leerlingen;
- minder ziekteverzuim van docenten;
- minder incidenten en daardoor minder afhandelingstijd;
- meer tevreden personeel, ouders en leerlingen.

Ook de Amerikaanse criminologen en *cyberbullying*-experts Sameer Hinduja en Justin Patchin constateren dat een positief schoolklimaat bijdraagt aan wederzijds respect, coöperatie, vertrouwen en een gezamenlijke verantwoordelijkheid van schoolleiding, leerlingen, ouders en ondersteunend personeel voor de onderwijsdoelen (Hinduja en Patchin, 2012).

Criteria

Het Nederlands Jeugdinstituut heeft de afgelopen jaren criteria ontwikkeld voor het meten van beleid en praktijk van het pedagogische schoolklimaat. Die criteria zijn getoetst bij meerdere scholen voor voortgezet onderwijs in onder andere Amsterdam en na een gebruiksevaluatie aangescherpt. Belangrijke criteria voor een goed pedagogisch schoolklimaat zijn:

- Waarden, normen en regels – De school heeft waarden, normen en regels inzake gewenst en ongewenst gedrag (Inspectie van het Onderwijs, 2009; Marzano, 2009). Die zijn bekend bij en

worden nageleefd door alle betrokkenen: de schoolleiding, het onderwijspersoneel, het ondersteunend personeel, de leerlingen en de ouders.

- Basisbehoeften – De school houdt rekening met de basisbehoeften van de leerlingen: de behoefte aan relaties, aan autonomie en aan competentie (Stevens, 2008; Deci en Ryan, 2002; Korthagen en Kavalos, 2007).
- Systematisch en periodiek onderhoud – De waarden, normen en regels en de basisbehoeften zijn vastgelegd in de visie en het beleid van de school en vertaald in praktische richtlijnen voor het dagelijkse handelen. Deze verbinding tussen schoolbeleid en –praktijk slaagt alleen als de schoolleiding systematisch en periodiek aandacht besteedt aan het onderhoud van de kwaliteit van het pedagogisch handelen, en zo nodig preventieve en corrigerende maatregelen neemt ter verbetering daarvan (Sugai en anderen, 2002).

Audit

Een belangrijke graadmeter voor de kwaliteit van het pedagogisch schoolklimaat is de waardering hiervoor van direct betrokkenen: leerlingen, ouders, leerkrachten, ondersteunend personeel, het schoolmanagement en de omgeving. Een manier om die waardering te meten is een audit, een systematische en onafhankelijke evaluatie om vast te stellen in welke mate een organisatie voldoet aan vooraf vastgesteld auditcriteria. Het Nederlands Jeugdinstituut heeft voor het onderwijs de audit 'Pedagogisch klimaat – zorgzame en veilige leeromgeving' ontwikkeld, die voldoet aan de kwaliteitsstandaard ISO 9001.

De audit is gebaseerd op de drie criteria voor een goed pedagogische schoolklimaat, uitgewerkt in tien indicatoren. De indicatoren zijn op hun beurt gebaseerd op recente wetenschappelijke literatuur en de praktijkkennis die is opgedaan in de programma's Zorg- en adviesteams in het onderwijs en Kwaliteitsteams Veiligheid, die het Nederlands Jeugdinstituut uitvoerde in opdracht van het ministerie van OCW.

De indicatoren hebben betrekking op het beleid en de plannen, maar ook op de uitvoering daarvan in de praktijk. Het beleid rond veiligheid en leerlingzorgbeleid dient afgestemd te zijn op het verzuimbeleid. In de plannen dient ook beschreven te zijn op welke manier de school aandacht besteedt aan preventie van verzuim, incidenten en zorgvragen. Ook de communicatiestromen en -structuren worden gemeten. Is er bijvoorbeeld structureel overleg tussen de veiligheids- en de zorgcoördinator? En hoe worden verzuimcijfers in relatie gebracht met zorgvragen en hulpverlening? Een ander belangrijk aspect is de aanwezigheid en toepassing van de Kwaliteitscirkel van Deming: *plan, do, check, act*. Worden de aspecten van veiligheid en leerlingenzorg navolgbaar gemeten, geanalyseerd en verbeterd?

Tijdens de audit worden leerlingen, ouders, leerkrachten, ondersteunend personeel en de schoolleiding ondervraagd over hun ervaringen met de school. Deze informatie wordt aangevuld met observaties in openbare ruimtes en met een analyse van relevante beleidsdocumenten.

Audit in Amsterdam

De Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling van de gemeente Amsterdam heeft het Nederlands Jeugdinstituut gevraagd audits uit te voeren op scholen voor voortgezet onderwijs. De gemeente zet de audit in als instrument om de veiligheid en zorgzaamheid op scholen te verbeteren. De gemeente koos nadrukkelijk voor een externe audit, zodat een objectieve blik van buiten de *status quo* vaststelde. Ruim twintig scholen kregen in 2013 een eerste audit. Bij tien scholen die al meewerkten aan de gebruiksevaluatie van de audit is in 2013 een her-audit uitgevoerd.

Een school die zich heeft aangemeld voor een audit stuurt relevante documenten rond veiligheid en leerlingenzorg naar de uitvoerder van de audit. Aan de hand van de indicatoren kunnen de auditoren zich dan vast een beeld vormen van wat de school aantoonbaar geregeld heeft. Vervolgens spreken de auditoren op school met verschillende betrokkenen, zoals de schoolleiding, veiligheids- en zorgcoördinatoren, onderwijsondersteunend personeel, leerkrachten, leerlingen en soms ouders. Ook observeren ze de locatie. Zo beoordelen ze de school aan de hand van de papieren situatie en de werkelijkheid in de praktijk.

De uitkomsten van de audit, bestaande uit de scores, de toelichting en aandachtspunten, worden schriftelijk gerapporteerd aan en besproken met de geauditeerden in een zogenaamd

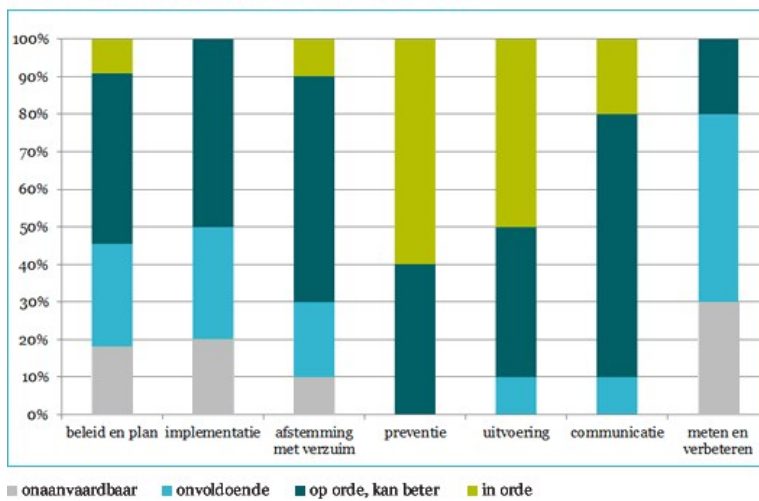
consentgesprek. Daarbij wordt gekeken of de school zich herkent in het beeld van de audit en of er sinds de audit dingen veranderd zijn. De schoolleiding maakt vervolgens aan de hand van de rapportage een verbeterplan. Sommige scholen kiezen ervoor om dit verbeterplan te integreren in het schoolplan.

Het verbeterplan wordt toegelicht in een gesprek met een vertegenwoordiger van de Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling van Amsterdam, die het traject financiert, en de projectleider van het Nederlands Jeugdinstituut, die verantwoordelijk is voor de uitvoering van de audit. Daarbij wordt vastgesteld op welke manier de gemeente de scholen, individueel of collectief, kan ondersteunen bij de uitvoering van het plan.

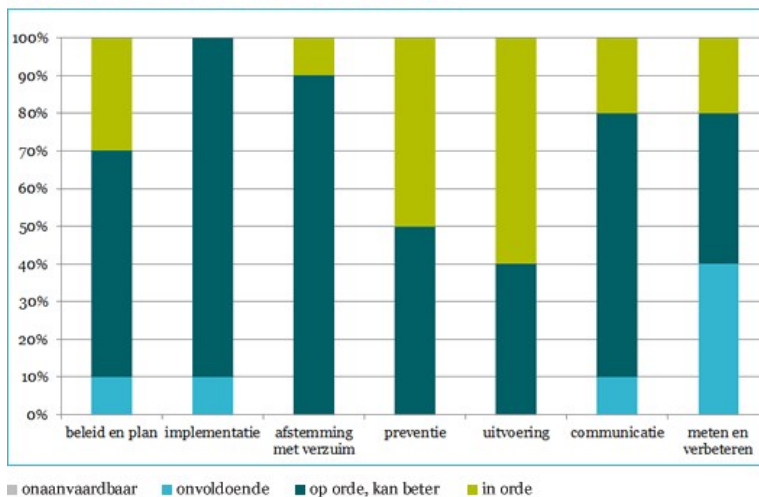
Resultaten van de audits

Bij de tien scholen die in 2013 een her-audit kregen, zijn duidelijke verbeteringen bewerkstelligd (zie grafieken).

2012. Eerste audit veiligheid en zorg (n=10)

2013. Her-audit veiligheid en zorg (n=10)

De vergelijking maakt duidelijk dat de scholen zich met name sterk hebben verbeterd wat betreft:

- beleid en plan ten aanzien van veiligheid en leerlingenzorg;
- implementatie van beleid;
- onderlinge afstemming van beleid inzake veiligheid, leerlingenzorg en verzuim;
- meten en verbeteren.

Op de indicatoren preventie, uitvoering en communicatie is ook enige vooruitgang geboekt, maar de scholen scoorden bij de eerste audit bij deze indicatoren al goed.

Succesfactoren

De audits maakten zichtbaar dat iedere school op haar eigen manier het pedagogisch schoolklimaat

versterkt. Bij de scholen die hoog scoorden, zijn drie succesfactoren zichtbaar: cyclische beleidsvorming, structurele aandacht voor preventie en participatie van leerlingen.

Cyclische beleidsvorming

Scholen met een volwaardig beleid en een SMARTIE-plan – Specifiek, Meetbaar, Acceptabel, Realistisch, Tijdgebonden, Inspirerend en Engagerend – voor veiligheid en leerlingenzorg hebben een adequaat pedagogisch schoolklimaat. Zij meten en analyseren periodiek de resultaten van hun plan en zetten de uitkomsten daarvan om in een aangescherpt beleid en plan. Alle betrokkenen van de school bevestigen dat zij daardoor een voorspelbare leeromgeving ervaren. De scholen hanteren normen en regels op een eenduidige manier en handelen snel en effectief bij klachten en incidenten.

De geauditeerde scholen variëren van het hebben van géén tot het hebben van uitvoerig beleid rond een veilige en zorgzame leeromgeving. Maar vastgesteld beleid en duidelijke plannen alleen zeggen niet altijd iets over de feitelijke gang van zaken op school. Zo zijn er scholen die redelijk tot hoog scoorden op veiligheid en zorgzaamheid in de praktijk, hoewel ze niet beschikten over goede plannen en beleidsdocumenten. Tijdens de audit ontstond de indruk dat andere factoren, zoals adequaat leiderschap en teamgeest, een rol speelden bij die positieve scores. Die factoren waren echter geen onderwerp van de audit.

Structurele aandacht voor preventie

In alle scholen is een afname zichtbaar van *ad hoc* aandacht voor thema's en preventieprojecten. Preventie krijgt steeds meer vorm in het alledaagse pedagogisch klimaat, door onder andere aandacht voor omgangsvormen, duidelijke afspraken over normen en regels en naleving daarvan, en een duidelijke cultuur waarin mensen elkaar aanspreken op de naleving van de regels. De Nederlandse onderwijskundigen Luc Stevens en Marijke van Eijkeren betogen dat goede preventie begint met het pedagogisch handelen van de docent, die inspeelt op de leerling als jeugdige-in-ontwikkeling en op diens basisbehoefte aan relaties, autonomie en competentie (Stevens, 2008; Van Eijkeren, 2012). Dit pedagogisch handelen is in de audit in beeld gebracht door interviews. Voor een volledig beeld van het pedagogisch handelen is aanvullende klassenobservatie zinvol. Leerlingen rapporteerden bijvoorbeeld een gezamenlijk begin van de dag gedurende vijftien minuten met de mentor. In dit startkwartier is er aandacht voor vragen van leerlingen en kan vroegtijdig worden ingespeeld op signalen rond het welbevinden van de leerlingen.

Participatie van leerlingen

Enkele scholen hebben een passende vorm voor participatie, zoals een leerlingenraad of een leerlingenpanel, ook ten behoeve van het meedenken over aspecten van het pedagogisch schoolklimaat. Op enkele van de geauditeerde scholen waren de leerlingen betrokken bij het opstellen van de omgangsregels of leverden ze bijdragen aan de zorg voor binnen- en buitenruimtes en hadden ze een actieve rol in het toezicht. Juist op deze scholen zagen de leerlingen de regels meer als vanzelfsprekend. Belangrijk was dat leerlingen niet alleen betrokken waren bij het opstellen van bijvoorbeeld omgangsregels, maar ook bij de evaluatie ervan. Uit onderzoek is bekend dat leerlingparticipatie bijdraagt aan een positieve onderwijsomgeving, waaronder een zorgzame en veilige leeromgeving (Sol en Stokking, 2008).

Verantwoording afleggen

Scholen in het voortgezet onderwijs moeten zich tegenwoordig op meerdere manieren verantwoorden: tegenover het eigen bestuur, tegenover de Onderwijsinspectie, tegenover landelijke systemen zoals het digitale openbare verantwoordingssysteem Vensters voor Verantwoording. Overbureaucratisering dreigt.

Het ligt voor de hand om na te gaan hoe de criteria en indicatoren van deze verschillende verantwoordingsvormen op elkaar kunnen worden afgestemd. Daardoor ontstaat een doeltreffend en doelmatig systeem van meten en verbeteren waarin de scholen niet worden overbelast door de verschillende vormen van verantwoording afleggen.

De komende tijd worden daartoe stappen ondernomen. Het Nederlands Jeugdinstituut brengt daarbij de werkwijze en meerwaarde van de audit 'Pedagogisch klimaat – zorgzame en veilige

leeromgeving' onder de aandacht van bijvoorbeeld de VO-raad en bij Schoolinfo, ontwerper van Vensters voor Verantwoording, maar ook bij de Onderwijsinspectie, die meer aandacht wil voor de sociale kwaliteit van scholen. Het Nederlands Jeugdinstituut vestigt daarbij de aandacht op twee factoren die in de audits van groot belang bleken voor de leeromgeving, maar die nog onvoldoende zijn omgezet in bruikbare criteria en indicatoren: leiderschap en interne communicatie.

Door de invoering van passend onderwijs krijgen veel scholen een meer gevarieerde leerlingpopulatie. Naar verwachting zullen daardoor vraagstukken rondom extra ondersteuning en zorg en rondom veiligheid toenemen. De audit is goed instrument om tijdig oplossingen te bedenken voor die vraagstukken. De samenwerkingsverbanden passend onderwijs krijgen door een audit een overzicht van aandachts- en verbeterpunten voor een leeromgeving die leerlingen 'binnenboord' houdt.

Meer informatie

Neem voor meer informatie over de audit 'Pedagogisch klimaat – zorgzame en veilige leeromgeving' of om kennis te delen over het meten en verbeteren van de veilige en zorgzame leeromgeving contact op met [Pieter Paul Bakker](#).

Verder lezen

- Alkema, E., Dam, E. van, Kuipers, J., Lindhout, C. en Tjerkstra, W. (2006), *Méer dan onderwijs. Theorie en praktijk van het onderwijs in de basisschool*. Assen, Van Gorcum.
- Deci, E. en Ryan, R. (2002), 'Overview of Self-Determination Theory: An Organismic Dialectical Perspective', in: *Handbook of Self-Determination Research*. Rochester, University of Rochester Press.
- Eijkelen, M. van (2012), *Pedagogisch-didactisch begeleiden. Kennisbasis voor de startende leraar*. Amersfoort, ThiemeMeulenhoff.
- Gregory, A., Henry, D.B., en Schoeny, M.E. (2007), 'School Climate and Implementation of a Preventive Intervention', in: *American Journal of Community Psychology*, jaargang 40, nummer 3/4, pagina 250-260.
- Griffiths, C. en Weatherill, T. (2006), 'Creating a Safe and Friendly School: Using a 360-Degree Approach', in: Jimerson, S.R. en Furlong, M.J., *Handbook of School Violence and School Safety. From Research to Practice*. Mahwah, Lawrence Erlbaum Associates.
- Hinduja, S. en Patchin J.W. (2012), *School climate 2.0. Preventing Cyberbullying and Sexting One Classroom at a Time*. London, Corwin.
- Inspectie van het Onderwijs (2009), *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2007/2008*. Utrecht, Inspectie van het Onderwijs.
- Korthagen, F. en Vasalos, A. (2007), 'Kwaliteit van binnenuit als sleutel voor professionele ontwikkeling', in: *Velon-Tijdschrift voor lerarenopleiders*, jaargang 28, nummer 1, pagina 17-23.
- Marzano, R., Pickering, D. en Pollock, J. (2009), *Wat werkt in de klas. Research in actie*. Vlissingen, Bazalt.
- Osher, D., Dwyer, K. en Jimerson, S.R. (2006), 'Safe, Supportive and Effective Schools. Promoting School Success to Reduce School Violence', in: Jimerson, S.R. en Furlong, M.J., *Handbook of School Violence and School Safety. From Research to Practice*. Mahwah, Lawrence Erlbaum Associates.
- Sol, Y.B. en Stokking, K.M. (2008), *Leerlingenparticipatie in het VO. Vormen, processen, effecten*. Utrecht, Universiteit Utrecht.
- Stevens, L. (2008), *Overdenken en doen, een pedagogische bijdrage aan adaptief onderwijs*. Den Haag, Procesmanagement Primair Onderwijs.
- Sugai, G., Horner, R.H. en Gresham, F.M. (2002), 'Behaviorally Effective School Environments', in: Shinn, M.R., Walker, H.M. en Stoner G. (red.), *Interventions for Academic and Behavior Problems II: Preventive and Remedial Approaches*. Bethesda, National Association of School Psychologists.

Over de auteur(s)

- Daan Wienke (d.wienke@nji.nl) was projectleider van de audits veilige en zorgzame leeromgeving voor het voortgezet onderwijs in Amsterdam, en is associate lector Grootstedelijk onderwijs en jeugdbeleid bij Hogeschool InHolland.
- Anneke Slot (a.slot@nji.nl) was auditor veilige en zorgzame leeromgeving voor het voortgezet onderwijs in Amsterdam. Zij werkt bij het Nederlands Jeugdinstituut aan projecten rond jeugdzorg en onderwijs van het programma Veilig opgroeien.
- Pieter Paul Bakker (p.bakker@nji.nl) was auditor veilige en zorgzame leeromgeving voor het voortgezet onderwijs in Amsterdam. Hij werkt bij het Nederlands Jeugdinstituut voor de programma's Veilig opgroeien en Participatie.